



LUND UNIVERSITY

Vardagliga offentliga rum, torg och platser

Kärrholm, Mattias

Published in:
Den byggda formens betydelse

2024

Document Version:
Förlagets slutgiltiga version

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):
Kärrholm, M. (2024). Vardagliga offentliga rum, torg och platser. I *Den byggda formens betydelse: kunskap från forskning* (s. 158-167). (Rapport; Vol. 2024, Nr 6). Boverket. <https://www.boverket.se/sv/om-boverket/publicerat-av-boverket/publikationer/2024/den-byggda-formens-betydelse/>

Total number of authors:
1

Creative Commons License:
Ospecificerad

General rights

Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:
Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: <https://creativecommons.org/licenses/>

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

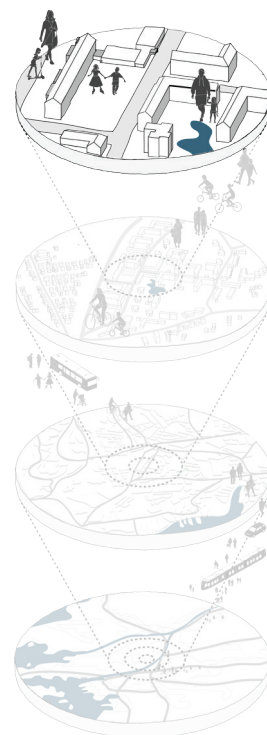
PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

14. Vardagliga offentliga rum, torg och platser

Samband mellan byggd form och platser
ianspråktagande

MATTIAS KÄRRHOLM – LUNDS UNIVERSITET

Denna text visar att det offentliga rummet fyller många viktiga funktioner, och är en viktig demokratisk fråga. Olika människor har olika stort behov av de resurser som det offentliga rummet har att erbjuda, samtidigt som möjligheten till mobilitet också varierar. En större ensidighet hos offentliga platser minskar den grad av tillgänglighet som dessa platser kan erbjuda. Om det däremot finns förutsättningar för en levande mångfald med olika slags aktiviteter och grupper skapas en högre grad av offentlighet.



i Artikeln bygger på forskning inom urban design med inriktning mot användningsstudier. Genom observationsstudier, intervjuer, plan- och arkivstudier såväl som litteraturstudier, fångas, begreppsliggörs och analyseras aktuella fenomen och förändringar i stadens offentliga rum.



Bild 1. En omsorgsfull gestaltning av det offentliga rummet kan bjuda in till en mångfald av aktiviteter och utgör en viktig demokratisk fråga. Foto: Scandinarv.

Olika människor har olika behov av det offentliga rummet. Detta beror exempelvis på vår livssituation och vilka resurser vi har, och inte har, inom det egna hemmet. Bor man trångt är kanske den bästa möjligheten att ses utomhus, i en närliggande park. Har man en villa går det bra att använda den egna trädgården.

Stora delar av befolkningen rör sig dagligen över våra kommungränser. Med förbättrad infrastruktur och nya möjligheter till distansarbete kan varje individ, med resurser, sätta ihop ett serviceutbud som passar det egna levnadssättet från olika delar av den egna regionen – ett slags city à la carte. Denna strukturella utveckling påverkar våra stadsrum och torg. I takt med ökad mobilitet ser vi tecken på specialisering och en fragmentisering av det offentliga rummet.

TORGETS TERRITORIER

Hur kan vi då diskutera en plats offentlighet? Ett sätt är att börja i platsen själv, och beskriva den med utgångspunkt i begreppet territorialitet. Med en territoriell analys undersöks hur stadsrum tas i anspråk på olika sätt, inte bara av grupper och individer, utan också genom till exempel regleringar och konventioner, symboliska laddningar och representationsanspråk, samt hur dessa på olika sätt stöds av den byggda formen. Ett torg kan innehålla en mängd olika formella och informella territorier, alltifrån cykelställ, marknadsplatser och uteserveringar, till lämpliga sittplatser, mötesplatser och platser för lä och sol. Några territorier stabiliseras av en mer permanent utformning, såsom trottoarer och busshållplatser. Vissa verkar rytmiskt, som övergångsstället, där bilar och fotgängare turas om att ta en viss plats i anspråk. Andra territorier tar

i Med en territoriell analys undersöks hur stadsrum tas i anspråk av grupper och individer, men också genom regleringar, konventioner, symboliska laddningar och hur dessa på olika sätt stöds av den byggda formen.



Bild 2. Den nya utformningen av Stora torget i Eslöv blev klar 2021. Genom en omsorgsfull gestaltning har man lyckats öka torgets användbarhet och därmed även dess territoriella komplexitet. Foto: Werner Nystrand.

stöd i mobila materialiteter som bord, stolar, mobiltelefoner och den egna kroppen. En telefonkiosk placerar och stabiliserar telefonsamtalet med en skyddande bur. Ett mobilsamtal behöver ingen telefonkiosk, men kräver materiellt stöd och tenderar även (som vi ska se nedan) att förekomma mer på vissa platser än andra.

Samma torg, gata och bänk kan fungera som en ”scen” för flera olika slags användningar och användare. Den offentliga platsen kännetecknas därför alltid av en territoriell komplexitet, det vill säga en mångfald av olika slags ianspråktaganden som både kan överlappa i tid och rum och verka relativt oberoende av varandra. Platsens mångfald kan till exempel minska om en viss grupp av användare dominerar platsen (territoriell homogenisering), som när hela torget görs om till parkering och all användning tycks ske på bilarnas villkor. Komplexiteten kan också minska av en stark hierarkisering där flera territorier underordnas eller kontrolleras från en socialt eller materiellt privilegierad position (territoriell vertikalisering). Vertikalisering kan exempelvis ske då en stadskärna omhändertas av en cityförening som synkroniserar aktiviteter och evenemang. Detta kan ibland skapa förutsättningar för nya aktiviteter, men det kan potentiellt också minska mångfalden av uttryck.

● **Offentliga platser kännetecknas alltid av en komplexitet, en mångfald av olika slags ianspråktaganden. Denna mångfald kan minska genom territoriell homogenisering – det vill säga att en grupp användare dominerar platsen. Mångfalden kan också minska genom territoriell vertikalisering, vilket innebär att flera territorier underordnas eller kontrolleras på något sätt.**

Bild 3. Utformningen av våra miljöer kan inspirera till rörelse på fler sätt än det huvudsakliga ändamålet.

Foto: Scandinav.



DEN BYGGDA FORMENS ROLL FÖR EN OFFENTLIG KARAKTÄR

Utformningen av den byggda miljön kan underlätta en viss grad av territoriell sortering och överlagring. Detta används ofta på torg där överlagrande markeringar i gatubeläggningar gör det enklare att förändra den territoriella strukturen över tid eller efter situation (markeringar för marknadsstånd, parkeringsplats och cykelövergång kan till exempel överlappas). Olika rumsliga indelningar kan också göra det svårare att dominera en plats. I stället kan platsen användas på flera olika sätt parallellt. Till exempel kan sittplatser grupperade i nischer vara enklare för olika grupper att ta i besittning än centralt placerade sittgrupper, vilket riskerar att torget domineras av ett och samma sällskap. Den byggda formen kan inte vara alltför detaljerad eller programmerad. Om platsens olika delar helt formgjutits för vissa funktioner, som till exempel utegym, lekplatser, sittgrupper och så vidare, kan territoriell överlappning bli svårare att få till. Samtidigt fungerar inte heller en fullständig flexibilitet, något som i förlängningen kan resultera i den starkes rätt. Ett torg utformat som en oreglerad asfaltsyta riskerar snart att domineras av biltrafik. Många aktiviteter kräver ett materiellt stöd för att ta form och plats, men det är ofta bra om detta kan göras utan att platsen patenteras för den tilltänkta funktionen.

● **En alltför starkt kodad eller programmerad plats kan äventyra dess offentliga karaktär, om mångfalden av ianspråktaganden minskar. Det offentliga rummet är inte bara resultatet av en mångfald av territorier på en viss plats, utan även alla de friktioner och mellanrum som följer av denna mångfald.**



Bild 4. Clemensstorget i Lund har genomgått en rad förändringar sedan det byggdes. Genom en omdaning under slutet av 1990-talet territorialiserades en rad funktioner ganska strikt. Idag har torget fått tillbaka en mer dynamisk karaktär och blivit tillgängligt för en rad nya aktiviteter. Foto: Anna-Karin Joelsson, Boverket.

MELLANRUMMEN

En överprogrammerad plats kan alltså bli ett problem. Även om den innehåller en mängd olika territoriella uttryck, kan en alltför stark synkronisering av dessa äventyra platsens offentliga karaktär. Det offentliga rummet bör nämligen inte bara ses som resultatet av en mångfald av territorier på en viss plats, utan också av alla de friktioner och mellanrum som oundvikligen följer av denna mångfald. Med mellanrum ska här förstås alla de situationer som kan uppstå då något inte riktigt kopplar till en redan befintlig territoriell ordning; allt från barnens tillfälliga lek mellan rampen och trappan, till en politisk grupp som tillfälligt gör sig hörda vid kanten av ett torg. Nya användningar kan både bli möjliga och verka någorlunda ostört just på grund av mångfalden. Det är i dessa mellanrum som nya grupper och användningar finner en ingång till en plats och tillfälligt kan etablera sig. I mer homogena utrymmen, som i köpcentrum, är dessa små ”mellanrum” och ”mellantider” (en paus i shoppingen) ofta mättade med föreslagna eller annonserade associationer relaterade till konsumtion (”ta en paus i vårt nya café”). När mellanrum blir koloniserade kan nya beteenden hämmas. Platsens offentliga karaktär minskar, platser riskerar att utvecklas till ett tomt eko eller en karikatyr av ett offentligt rum.

Territoriell komplexitet och den offentlighet den producerar beror alltså både på rikedom i den territoriella produktionen (den faktiska mångfalden) och på de kreativa friktioner (och den virtuella mångfalden) som gör det möjligt för nya grupper och användningar i samhället att tillfälligt hitta sin plats och synas. Territoriell komplexitet kan alltså ses som ett sätt att beskriva platsens offentlighet. Territoriell komplexitet innebär att en plats har en mångfald av olika territoriella produktioner, och att dessa



Bild 5. Nya platser och stråk kan locka invånare och påverka rörelsemönstret i hela staden, inte bara i dess närområde. Foto: Werner Nystrand.

åtminstone delvis både är oavhängiga av varandra och överlappar varandra. De territoriella produkterna kan tillkomma genom noggrann planering (strategi), genom en tillfällig markering i stunden (taktik), genom en personlig investering över tid (appropriation) eller genom kopplingar och släktskap till andra likande typer av platser (association).

SKALRESONANS

Territoriella produktioner definieras aldrig enbart av element i en enda skala. Alla territorier tar stöd också utanför sina egna gränser. Den enskilda butiken tar stöd i att gågatan attraherar konsumenter, och vice versa. De förstärker varandra. Se mer om detta i texten om **Stadens form och lägets betydelse** (Marcus). Om jag slår mig ner på en bänk för att dricka mitt take away-kaffe (en tillfällig territoriell appropriation), beror denna tillfälliga territorialisering på kaféet runt hörnet, som i sin tur stöds av ett välintegrerat läge i stadsnätet, att folk från det närliggande arbetsplatserna köper tillräckligt med kaffe för att få kaféet att gå runt, och av de globala handels- och logistikvägarna som gör att kaffe kan levereras från en annan del av världen. Här är resonansen kanske mindre tydlig, men den finns där. Den globala kaffeindustrin är i förlängningen beroende av den enskilde kaffedrickaren. Kaffedrickaren som tillfälligt tar en plats i anspråk på ett torg, fattar inte

Alla offentliga rum, territorier, tar stöd av element och materialiteter också utanför sina egna gränser. Platser hänger samman i system och är beroende av element och strukturer på olika skalnivåer. Skalresonans uppstår när dessa kopplas samman och stöder varandra.



Bild 6. Stortorget i Malmö, 1978. Foto: Korosec-Serfatys fotoarkiv.

Bild 7. Stortorget i Malmö, 2013. Torget har i princip samma utformning som 1978 men förutsättningarna i omgivningen har förändrats, vilket gett upphov till en annan användning av torget. Foto: Mattias Kärrholm.

detta beslut i något slags vakuum. En urban möbel, som bänken, relaterar till materialiteter på en rad olika skalor och kan på så sätt stabilisera ett återkommande kaffedrickande på en särskild plats i stadsrummet, en territoriell norm. Med territoriell norm menas en territoriell produktion som upprepas om och om igen och då med samma sociala och rumsliga form. På så sätt kopplas materialiteter på olika skalnivåer ihop, det uppstår en skalresonans. Allt eftersom staden och stadsrummen förändras uppstår det med nödvändighet spänningar där vissa tendenser förstärks medan andra försvagas.

Ofta sker förändringar utan att dess följdverkningar på andra skalor eller platser riktigt har förutsetts, och då kan det uppstå en skaldissonans. Butiker stänger igen och bänkar står tomma. Både resonans och dissonans relaterar till materiell form. Dissonansen uppstår om vissa platser, trots de materiella och rumsliga förutsättningarna på andra skalnivåer, inte fungerar. En skaldissonans kan alltså även uppstå vid ökad efterfrågan. Den snabba takt med vilken nya stadsdelar byggs riskerar till exempel i värsta fall att störa det offentliga rummets ekosystem. Att en kommun snabbt får en ökad inflyttning och därför måste bygga ut kommunal service, cykelnät och kollektivtrafik, måste förstås inte vara ett problem. Men en omfattande och snabbt genomförd urbanisering kan resultera i centrumförskjutningar. I Malmö har vi två mycket olika exempel på dissonans: dels Emporia köpcentrum i den nybyggda stadsdelen Hyllie, dels Västra hamnens strandpromenad. I det första fallet ledde en överetablering av handel och aktiviteter vid Hyllie torg till problem för centrumhandeln. I det andra fallet blev ett stråk oväntat populärt som badplats. Det attraherade inte bara folk från närområdet, utan från hela staden och fick därför göras om för att matcha sin nya popularitet.

DET CENTRALA TORGENS SPECIALISERING

För att belysa några territoriella begrepp och fenomen ska vi kort titta på två exempel. Det första exemplet är hur användningen av Stortorget i Malmö har förändrats över tid. Stor-

Viktiga och centralt placerade offentliga rum bör kunna attrahera alla kommunens invånare. En eventuell specialisering bör inte ske på bekostnad av de lokala offentliga rummen och allas rätt till ett levande offentligt rum i sin närmiljö.



Bild 8. Fäladstorget i Lund, 2004. Foto: Mattias Kärrholm.



Bild 9. Fäladstorget i Lund, 2017. Trots en stadigt ökande befolkning i området har Fäladstorgets territoriella komplexitet minskat (ett slags skaldissonans). Foto: Mattias Kärrholm.

torget i Malmö kopplades till Malmöns nyöppnade gågata 1978 och blev samma sommar föremål för en studie av Perla Korosec-Serfaty och hennes forskargrupp. Trettiofyra år senare, 2013, följdes denna studie upp. Torget såg då i princip likadant ut som 1978, till och med antalet bankar och deras placering var i princip densamma, men förutsättningar runt om hade förändrats mycket. Varvet nordväst om torget var nu ett område med högskola och kontor, och gågatuområdet hade växt och utvecklats till ett relativt monofunktionellt handelsområde, populärt för en konsumerande medelklass. Detaljhandeln på själva torget hade minskat, medan take away-kulturen och uteserveringarna blomstrade.

Trots att designelementen var desamma på torget, användes de nu på andra sätt. Torget var mer välbesökt, men bara hälften så många satt nu ner i det offentliga rummet. I stället var det dubbelt så vanligt att ta kortare pauser stående. Detta beror bland annat på de mobiltelefoner som vi alla bär runt på. Nu är en paus ett telefonsamtal, förr satt vi på en bänk och väntade på den som vi bestämt tid för att träffa. Denna förändring gör att nya platser på torget blivit populära. Fontänen är en bra plats för en kort paus om man inte behöver sitta ner och är idag betydligt mer använd än på 1970-talet. Podiet till statyn är bättre att ställa ifrån sig take away-kaffet på än bänkarna framför Rådhuset. Inte minst passar det den ökande andel yngre som vi nu ser på torget. Torget har idag blivit ett evenemangstorg för tillfälliga festivaler, skridskoisar, konserter och uteserveringar. Borta är de lokala småbutikerna och det lokala livet.

Stortorget uppvisar nu en minskad territoriell komplexitet, en ökad territoriell homogenisering (när en eller ett fåtal territoriella produktioner börjar dominera en plats) och en utveckling mot ett evenemangstorg kopplat till materiell konsumtion och upplevelsekonsumtion. Vi såg också en tydlig skalresonans där den bärbara kaffekoppen, mobil-

● **En stad eller ett stadsdelsområde och dess offentliga rum är inte statiska, de förändras hela tiden. Enskilda utbyggnadsprojekt kan få strukturella följder för hela området, och stadsplaneringsfrågan måste därför hela tiden hållas levande. Att ha koll på hur och var den territoriella komplexiteten förändras kan då vara ett möjligt sätt att följa upp och hantera detta.**

telefonen och shoppingbagen kopplar till gågatuområdets utveckling mot ett alltmer renodlat handelsområde, och till det intilliggande Västra hamnen med nya arbetsplatser och bostadsområden för en relativt välmående medelklass. Den här typen av rumslig utveckling tycks nästan vara självgående i vårt samhälle och därför är det också viktigt för planeringen att ta sig an frågan om rumslig specialisering på en urban skala. Det kan ibland behövas mer specialiserade offentliga rum. Till exempel kan det behövas ett stort torg för att samla riktigt stora folkmassor i en urban region. Viktiga och centralt placerade offentliga rum bör dock kunna attrahera alla kommunens invånare. En eventuell specialisering bör heller inte ske på bekostnad av de lokala offentliga rummen och allas rätt till ett levande offentligt rum i sin närmiljö.

FÖRORTSTORG OCH FÖRTÄTNING

Nästa exempel är ett förortstorg, Fäladstorget på Norra Fäladen i Lund, som stod färdigt 1972. Även här har vi studerat hur de offentliga platserna utvecklats över tid. Efter vissa sociala problem hamnade det lokala torget, med sin angränsande park, först i fokus under 1990-talet. Det gjordes försök att förbättra och avstigmatisera området med nya gatuelement som bejakade den lokala kopplingen. Bland annat uppfördes en liten staty av blomsterhandlaren katten, och en hel rad olika evenemang med marknader och tillfälliga scener.

Från mitten av 1990-talet började Norra Fäladen byggas ut, både med nya villaområden och genom en lång rad förtätningsprojekt inom det befintliga bostadsbeståndet. Trots detta har torgets verksamheter inte ökat utan tvärtom minskat drastiskt i antal. Idag är den framför allt platsen för ett par vårdcentraler samt en större matbutik. Samtidigt har nya platser uppstått i ytterkanten av olika delområden. Dessa är biltillvända och, inte minst gestaltningsmässigt sett, av låg standard med minimala investeringar.

Trots en stadigt ökande befolkning i området har Fäladstorgets territoriella komplexitet minskat (ett slags skaldissonans). Fäladstorget ligger geografiskt sett mitt i området men är varken rumsligt eller visuellt sett särskilt välintegrerat. Handelns krav på stora ytor har förmodligen också bidragit till att de förhållandevis små lokalerna på torget ratas. Olika grupper handlar nu på olika ställen och vi ser en fragmentisering av den territoriella produktionen såväl som av de offentliga rummen. Det kommunala badet har blivit ett privat gym. Villaområdet har fått en egen närbutik i den norra delen, medan de som bor i hyreshusen i den södra stadsdelen har fått en lågprisbutik belägen vid



Bild 10. Värnhemstorget i Malmö. Skatarens territoriella produktion stabiliseras på bilden med hjälp av en medhavd ramp. Den territoriella appropriationen (skatare som gjort en del av Värnhemstorget i Malmö till sitt) blir nu också en territoriell taktik (ett medvetet markerat territorium). Foto: Paulina Prieto de la Fuente.

Ringvägens södra del. Pendlarna har fått ett halvt dussin snabbmatskedjor alldeles intill den trafikled som kopplar området till sydvästra Skånes motorvägsnät. Förtätningar har gjorts bland de som redan bor trängst, bland hyresrätter och studentrum. Parkmark och gemensamhetslokaler har i dessa delar byggts bort.

Detta gör att vi ser en polarisering av befolkningen vad gäller tillgång på offentligt rum. De som har fått ett ökat nyttjandebehov av det offentliga rummet har också fått mindre offentliga ytor i sitt närområde. En förtätningsstrategi leder alltså inte självklart till ett rikare offentligt liv, utan kan lika väl leda till minskad territoriell komplexitet och en fragmentisering av det offentliga rummet. Vid varje förtätningsprojekt är det alltså viktigt att också ta stadsplaneringsfrågan på allvar.

Stadsplanering är inte detsamma som översiktsplaner och detaljplaner, det kan inte enbart delegeras till vissa dokument eller moment i planeringsprocessen. En stad eller ett stadsdelsområde och dess offentliga rum är inte statiska, de förändras hela tiden. Enskilda utbyggnadsprojekt kan få strukturella följder för hela området, och stadsplaneringsfrågan måste därför hela tiden hållas levande. Att ha koll på hur och var den territoriella komplexiteten förändras kan då vara ett möjligt sätt att följa upp och hantera denna fråga.

FORSKARENS MEDSKICK

Ta stöd av en territoriell analys för att undersöka hur stadsrum tas i anspråk på olika sätt av grupper och individer, men också genom till exempel regleringar och symboliska laddningar.

Diskutera: Hur stödjer den byggda formen dessa olika ianspråktaganden? Hur fungerar till exempel samma torg, gata och bänk som "scen" för olika slags användningar och användare? Samverkar eller motverkar de varandra? Hur överlappar dessa i tid och rum? Kan de verka oberoende av varandra? Är den byggda formen alltför detaljerad eller programmerad på ett sätt som försvårar territoriella överlappningar?

Tänk på:

- att viktiga och centralt placerade offentliga rum bör kunna attrahera alla kommunens invånare. En eventuell specialisering bör inte ske på bekostnad av de lokala offentliga rummen och allas rätt till ett levande offentligt rum i sin närmiljö.
- att en förtätningsstrategi inte självklart leder till ett rikare offentligt liv, utan lika väl kan leda till minskad territoriell komplexitet och en fragmentisering av det offentliga rummet.
- att en stad eller ett stadsdelsområde och dess offentliga rum inte är statiska; de förändras hela tiden. Enskilda utbyggnadsprojekt kan få strukturella följder för hela området, och stadsplaneringsfrågan måste därför hela tiden hållas levande.

3. Referenser och lästips

01. EPOKER OCH IDEAL

Stadsbyggandets form i Sverige sedan 1900-talet

Anna-Johanna Klasander – Chalmers

- Abarkan, A. (2003). *Bebyggelsemönster och stadsmorfologi: en typo-morfologisk studie av Stockholms stadsbebyggelse, 1880–1930*. KTH.
- Andersson, M. (2009). *Politik och stadsbyggande, Modernismen och byggnadslagstiftningen*. Stockholms Universitet.
- Berghauser Pont, M. & Haupt P. (2021). *Space Matrix. Space, Density and Urban Form*. Rotterdam.
- Björk, C., Nordling, L. & Reppen, L. (2018). *Så byggdes staden*. 4 uppl., Svensk byggtjänst.
- Boverket (2019). *Konsten att bygga en stad – svenska stadsplaner genom seklerna*. <https://www.boverket.se/sv/om-boverket/publicerat-av-boverket/publikationer/2019/konsten-att-bygga-en-stad/> [Hämtad: 2024-01-22]
- Caldenby, C. (red.) (1998). *Att bygga ett land: 1900-talets svenska arkitektur*. Svensk byggtjänst.
- Hagson A. (1999) *Stads- och trafikplaneringens paradigm – en sammanfattning*, Vägverket.
- Hillier, B. (1996) *Space is the machine. A configurational theory of architecture*. Cambridge University Press.
- Klasander, A.-J. (2001). *Stads-delar. Förorter som stadsbyggnadsfråga*. Chalmers.
- Klasander, A.-J. (2003). *Suburban Navigation. Structural coherence and visual appearance in urban design*. Chalmers.
- Levy, A. (1999) Urban Morphology and the problem of the modern urban fabric: some questions for research. *Urban Morphology. Journal of the International Seminar on Urban Form*, 3(2), s. 79–85.
- Rådberg, J. (1988). *Doktrin och täthet i svenskt stadsbyggande 1875–1975*. KTH.
- Rådberg, J. & Friberg, A. (1996). *Svenska stadstyper. Historik, exempel, klassificering*. KTH.
- SCB Statistikmyndigheten (2023). *Boende i Sverige*. <https://www.scb.se/hitta-statistik/sverige-i-siffror/manniskorna-i-sverige/boende-i-sverige/> [Hämtad: 2023-10-10]
- Sternudd, C. (2007). *Bilder av småstaden – om estetisk värdering av en stadstyp*. Lunds universitet.
- Vernez Moudon, A. (1997). Urban morphology as an emerging interdisciplinary field, *Urban Morphology* (1), s. 3–10.
- Åström, K. (1993). *Stadsplanering i Sverige*. Byggförlaget

02. PRINCIPER OCH BEGREPP

Byggd form och dagens utmaningar

Lars Marcus – Chalmers, Ann Legeby – KTH, Meta Berghauser Pont – Chalmers

- Berghauser Pont, M. (2018). An analytical approach to urban form. I: Oliveira, V. (red.) *Teaching Urban Morphology*. Springer, s. 101–123. doi: 10.1007/978-3-319-76126-8_7
- Berghauser Pont, M. & Haupt P.A. (2021). *Spacematrix. Space, Density and Urban Form (revised edition)*, NAI Publishers. doi: 10.59490/mg.38
- Hillier, B. & Hanson, J. (1984). *Social Logic of Space*. Cambridge University Press.
- Legeby, A. (2013). *Patterns of co-presence: spatial configuration and social segregation*. KTH.
- Legeby, A. (2018a). Kontinuerlig stad: av betydelse utifrån ett socialt perspektiv. *PLAN, (1)*, s. 30–33. Föreningen för Samhällsplanering.
- Legeby, A. (2018b). Everyday Urban Life at Neighbourhood Centres: Urban design and co-presence. I: Toft, A. E. & Rönn, M. (red.) *The Production of Knowledge in Architecture by PhD Research in the Nordic Countries. Proceedings Series*, 2018(1). Nordic Academic Press of Architectural Research.
- Legeby, A. & Feng, C. (2022). *Uppsala – ojämlik stad?* KTH.
- Marcus, L. (2020). *Stadsform I praktiken. Hur ny kunskap om stadsform ger underlag för en ny arbetsprocess* (Rapport ACE 2020:6).
- Marcus, L. (2023). *Hur den byggda staden formar den levda staden*. Dokument Press.
- Marcus, L. & Berghauser Pont, M. (2020a). *Texter om stadsform* (Rapport ACE 2020:5).
- Marcus, L. & Berghauser Pont, M. (2020b). *Teorier om stadsform för att mäta städer* (Rapport ACE 2020:4).

03. STADSBYGGANDETS SOCIALA DIMENSION

Om stadsrummets betydelse för segregation och ojämlika livsvillkor

Ann Legeby – KTH

- Amin, A. (2012). *Land of strangers*. Polity Press.
- Berghauser, M., Stavroulaki, I. & Marcus, L. (2019). Development of urban types based on network centrality, built density and their impact on pedestrian movement. *Environment and Planning B: Planning and Design*, 46(8), s. 1549–1564.
- Franzén, M. (2001). Problemet segregation: en orättvis jämförelse. I: Lena Magnusson (red.) *Den delade staden*. Boréa, s. 23–47.
- Giddens, A. (1984). *The Constitution of Society: Outline of the Theory of Structuration*. Polity Press.
- Goffman, E. (1963). *Behavior in Public Places*. Free Press.
- Granovetter, M. (1973). The strength of weak ties. *American Journal of Sociology*, 78(6).
- Hanson, J. (2000). Urban transformations: a history of design ideas. *Urban Design International*, 5, s. 97–122.
- Hillier, B. (1988). Against Enclosure. I: Teymour, N., Markus, T. & Wooley, T. (red.) *Rehumanizing Housing*. Butterworth, s. 63–85.
- Hillier, B. (1996). *Space is the machine: a configurational theory of architecture*. Cambridge University Press.
- Hillier, B. (2009). Spatial Sustainability in Cities Organic Patterns and Sustainable Forms. I: Koch, D., Marcus, L. & Steen, J. (red.) *Proceedings to the 7th International Space Syntax*

- Symposium*. K01:1-K01:20. Stockholm: KTH.
- Hillier, B. (2010). What do We Need to Add to a Social Network to Get a Society? *The Journal of Space Syntax*, 1(1), s. 41–58.
- Hillier, B. & Hanson, J. (1984). *The social logic of space*. Cambridge University Press.
- Hillier, B., Penn, A., Hanson, J., Grajewski, T. & Xu, J. (1993). Natural movement: or configuration and attraction in urban pedestrian movement. *Environment and Planning B: Planning and Design*, 20, s. 29–66.
- Hillier, B., Yang, T. & Turner, A. (2012). Normalising least angle choice in Depthmap: and how it opens up new perspective on the global and local analysis of city space. *The Journal of Space Syntax*, 3:2, s. 155–193.
- Hägerstrand, T. (1991). *Om tidens vidd och tingens ordning – Texter av Torsten Hägerstrand*. Carlestan, G. & Sollbe, B. (red.). Byggeforskningsrådet.
- Legeby, A. (2008). Ses vi på gatan? Invandrare & Minoriteter. *Tidskrift för forskning, politik, kultur och debatt*, (5), s. 16–18.
- Legeby, A. (2010a). *Urban segregation and urban form: From residential segregation to segregation in public space*. KTH.
- Legeby, A. (2010b). From Housing Segregation to Integration in Public Space: A Space Syntax Approach Applied on the City of Södertälje. *The Journal of Space Syntax*, 1(1), s. 92–107.
- Legeby, A. (2013). *Patterns of co-presence: spatial configuration and social segregation*. KTH.
- Legeby, A. (2017). Kontinuerlig stad: av betydelse utifrån ett socialt perspektiv. *PLAN*, 1, s. 30–33.
- Legeby, A. (2018). Everyday Urban Life at Neighbourhood Centres: Urban design and co-presence. I: Toft, A. E. & Rönn, M. (red.) *The Production of Knowledge in Architecture by PhD Research in the Nordic Countries. Proceedings Series*, 2018(1). Nordic Academic Press of Architectural Research.
- Legeby, A. & Feng, C. (2022). *Uppsala – ojämlik stad?* KTH.
- Legeby, A., Koch, D. & Abshirini, E. (2017). Characterizing Urban Centres: Reading configuration as point, line, field. I: Heitor, T., Serra, M., Pinelo Silva, S., Bacharel, M. & Cannas da Silva, L. (red.) *Proceedings of the Eleventh International Space Syntax Symposium*. Instituto Superior Técnico, s. 78.1–78.16.
- Legeby, A., & Pech, C. (2023). Social values and social infrastructures: a multi-perspective approach to place. *Buildings & Cities* 4(1), s. 801–816. doi: 10.5334/bc.341.
- Marcus, L. (2010). Spatial Capital: A Proposal for an Extension of Space Syntax into a More General Urban Morphology. *The Journal of Space Syntax*, 1(1), 2010, s. 33–40.
- Marshall, S. (2004). *Streets & Patterns: The Structure of Urban Geometry*. Taylor & Francis Group.
- Peponis, J., Bafna, S. & Zhang, Z. (2008). The connectivity of streets: reach and directional distance. *Environment and Planning B: Planning and Design*, 35(5), s. 881–901.
- Putnam, R. (2000). *Bowling alone: the collapse and revival of American community*. Simon & Schuster.
- Shpuza, E. (2013). Foreground Networks During Urban Evolution. *Proceedings of the 9th International Space Syntax Symposium*, s. 116:1–116:16.
- Zukin, S. (1995). *The Culture of Cities*. Blackwell.
- Young, I. M. (1996). City Life and Difference. I: Fainstein, S. S. & Campbell, S. (red.) *Readings in Urban Theory*. Blackwell.
- Åström, K. (1993). *Stadsplanering i Sverige*. Byggeförlaget.

04. STADENS FORM OCH LÄGETS BETYDELSE

Ekonomiska värden på mark och bebyggelse

Lars Marcus – Chalmers

- Berghauser Pont, M. & Haupt, P. (2021). *Spacematrix. Space, Density and Urban Form*. NAI Publishers.
- Berghauser Pont, M., & Marcus, L. (2014). Innovations in measuring density. From area and location density to accessible and perceived density. *Nordic Journal of Architectural Research*, (2), s. 11–31.
- Hillier, B. (1996). *Space is the machine*, Cambridge University Press.
- Hillier, B. & Hanson J. (1984). *The social logic of space*, Cambridge University Press.
- Marcus, L. (2023). *Städernas stenar – Hur den byggda staden formar den levda staden*. Dokument Press.
- Marcus, L., Berghauser Pont, M., Stavroulaki, G. & Bobkova, J. (2017). Location-based density and diversity – adding attraction variables to space syntax. I: *ISUF 2017 XXIV international conference: City and territory in the globalization age*. Sevilla, Spanien september 2017. doi: 10.4995/ISUF2017.2017.5706
- Stavroulaki, G., Bolin, D., Berghauser Pont, M., Marcus, L. & Håkansson, E. (2019) Statistical modelling and analysis of big data on pedestrian movement. I: *Proceedings of the 12th Space Syntax Symposium*. Beijing, Kina juli 2019.
- Ståhle, A., Marcus, L. & Karlström, A. (2005). Place Syntax: Geographic accessibility with axial lines in GIS. I: van Nes, A. (red.) *Proceedings, Fifth international space syntax symposium*. Techne Press, s. 131–144.

05. STADSFORM SOM STÖD I URBANA EKOSYSTEMTJÄNSTER

Robusthet för människa och miljö

Meta Berghauser Pont, Lars Marcus, Amanda T. Häll – Chalmers, Åsa Gren – Högsolan Gävle, Oskar Kindvall – Calluna AB

- Ahrné, K., Bengtsson, J., & Elmqvist, T. (2009). Bumble bees (*Bombus* spp) along a gradient of increasing urbanization. *PLoS ONE*. Vol. 4(5): e5574. doi: 10.1371/journal.pone.0005574
- Alberti, M. (2008) *Advances in Urban Ecology: Integrating Humans and Ecological Processes in Urban Ecosystems*. Springer, New York, s. 93–131.
- Andersson, E. & Barthel, S. (2016). Memory carriers and stewardship of metropolitan landscapes. *Ecological Indicators*, 70, s. 606–614.
- Barthel, S., Colding, J., Grahn, S., Erixon, H., Ernstson, H., Käersten, C., Marcus, L. and Torsvall, J. 2013. *Principles of social-ecological Urbanism*, TRITA-ARK-2013:3, KTH, Stockholm.
- Berghauser Pont, M., Ahrné, K., Gren, Å., Kaczorowska, A. & Marcus, L. (2017). Integrating Visibility Graph Analysis (VGA) With Connectivity Analysis Used In Landscape Ecology, *The 11th Space Syntax Symposium (SSS11)*, Lissabon, Portugal juli 2017.
- Berghauser Pont, M., Gren, Å., Ahrné, K., Marcus, L., & Kaczorowska, A. (2017). *Bee Connected – Ekosystemtjänsten Pollinering – Gröna Kopplingar för Resilienta Städer*. C/O City, Vinnova.
- Berghauser Pont, M., Haupt, P., Berg, P., Alstäde, V. & Heyman, A. (2021). Systematic review and comparison of densification effects and planning motivations. *Buildings and Cities*, 2(1), s. 378–401. doi: 10.5334/bc.125
- Berghauser Pont, M., Stavroulaki, G., Kindvall, O., Lanemo, E., Levan, M. (2022). *Integrerad stadsmiljöeffektanalys (ISMA) av infrastrukturella förändringar*, Chalmers, TRV 2019/107756. <https://fudinfo.trafikverket.se/fudinfoexternwebb/>

- Publikationer/Publikationer_006001_006100/Publikation_006087/
Integreradstadsmiljoeffektanalysinfrastruktur_220607_BOOK.pdf [Hämtad: 2024-01-31]
- Berghauser Pont, M., Stavroulaki, G. & Marcus, L. (2019). Development of urban types based on network centrality, built density and their impact on pedestrian movement. *Environment and Planning B: Urban analytics and city science*, 46(8), s. 1549–1564.
- Bodin, Ö. & Zetterberg, A. (2012). MatrixGreen: Landscape Ecological Network Analysis Tool – User manual version 0.4. Stockholms Universitet, KTH.
- Boverket (2022). *Olika grupper av ekosystemtjänster*. <https://www.boverket.se/sv/byggande/hallbart-byggande-och-forvaltning/ekosystemtjanster/olika-grupper-av-ekosystemtjanster/> [Hämtad: 2023-12-06]
- Cimburova, Z. (2021). *Capturing the context: Developing GIS methods for modelling the ecosystem services of urban trees*. NTNU. doi: 10.13140/RG.2.2.23307.57126
- Holling, C. S. (1973). Resilience and Stability of Ecological Systems. *Annual review of Ecology and Systematics*, 4, s. 1–23.
- Marcus, L., Berghauser Pont, M., & Barthel, S. (2019) Towards a social-ecological spatial morphology I: integrating elements of urban form and landscape ecology, *Urban Morphology*, 23(2), s. 115–24.
- Marcus, L., Berghauser Pont, M. & Barthel, S. (2020). Towards a social-ecological spatial morphology II: a joint systems perspective on urban form and landscape ecology. *Urban Morphology*, 24(1), s. 21–34.
- Naturvårdsverket (2023a). *Nationella Marktäckedata (NMD)*. <https://www.naturvardsverket.se/verktyg-och-tjanster/kartor-och-karttjanster/nationella-marktackedata> [Hämtad: 2023-11-29]
- Naturvårdsverket (2023b). *Naturbaserade lösningar*. <https://www.naturvardsverket.se/amnesomraden/klimatanpassning/naturbaserade-losningar> [Hämtad: 2023-12-05]
- SLU Artdatabanken (2022). *Vad är ekosystemtjänster?* <https://www.artdatabanken.se/arter-och-natur/biologisk-mangfald/vad-ar-ekosystemtjanster/> [Hämtad: 2023-12-05]
- Tiderman Häll, A. (2023). *Planning for pollination*. Chalmers.
- Urban, D. L., Minor, E. S., Treml, E. A., & Schick, R. S. (2009). Graph models of habitat mosaics. *Ecology Letters*, 12, s. 260–273. doi: 10.1111/j.1461-0248.2008.01271.x

06. DEN MINDRE ORTENS BYGGDA FORM

Särskildhetens möjligheter

Nils Björling – Chalmers

- Allen, S. (1991). *Points + Lines: Diagrams and projects for the city*. Princeton Architectural Press.
- Björling, N. (2016) *Sköra stadslandskap – planeringsmetoder för att hantera urbaniseringens rumsliga inlåsnings*. Chalmers.
- Björling, N. (2022). Planning for quality of life as the right to spatial production in the rural void. I: Johansen, P. H., Tietjen, A., Bundgård Iversen, E., Lauridsen Lolle, H. & Kaae Fisker J. (red.) *Rural quality of life*. Manchester University Press.
- Björling, N. & Capitaio-Patrao, C. (2021) *Sam-Sam – samskapande samhällsplanering för hållbara och energieffektiva stationssamhällen, Delstudierapport: Västra Götalandsregionen (Arbetspaket 1)*. KTH/Energimyndigheten.
- Björling, N., & Fredriksson, J. (2018). *Relationer mellan stad och land i det regionala stadslandskapet* (Rapport 2018:1). Mistra Urban Futures.
- Björling, N. & Ohlén, B. (2018). *Hållbar platsutveckling Kunskapsöversikt Västra Götaland* (Rapport 2018:3). Mistra Urban Futures.
- Grange, K. & Björling, N. (2020). *Migrationens ojämna geografi: Bosättningslagen ur ett rättviseperspektiv* (Rapport 2020:2). Mistra Urban Futures.

- Harvey, D. (2006). *Den Globala Kapitalismens rum: På väg mot en teori om ojämna geografisk utveckling*. Tankekraft förlag.
- Kroppefjäll (2023). <http://www.kroppefjall.com> [Hämtad: 2023-05-26]
- Langner, S. (2016). Rural Landscapes: Navigating between the urban and the rural perspective. I: Carlow, V. M. *Ruralism: The future of Villages and Small Towns in an Urbanized World*. Jovis.
- Legeby, A. (2021). *Hållbara Stationssamhällen: Samskapande Samhällsplanering Stenungsunds kommun*. KTH/Energimyndigheten.
- Maak, N. (2020). Eurodrive: Repopulation Utopia. I: Koolhaas, R. (red.) *Countryside a report*. Taschen gmbh.
- Marcus, L. & Berghauser Pont, M. (2020). *Texter om stadsform*. Fusion Point.
- Pike, A. mfl. (2023). 'Left behind places': a geographical etymology. *Regional Studies*. doi: 10.1080/00343404.2023.2167972
- Rural Public Space (2019). <http://www.ruralpublicspace.net> [Hämtad: 2023-11-29]
- Sveriges arkitekter Skåne (2021). *En annan landsbygd: Den osynliga kontinenten*. <http://www.formdesigncenter.com> [Hämtad: 2023-11-29]
- Syssner, J. (2018). *Mindre många – om anpassning och utveckling i krympande kommuner*. Dokument Press.
- Westholm, E., & Waldenström, C. (2008). *Kunskap om landsbygd: Dags för en ny agenda!* (Arbetsrapport 2008:1). Institutet för Framtidsstudier.
- Åkerman, A. (2020). *En annan landsbygd – om gestaltad livsmiljö på landsbygden*. Falkenberg: Rian designmuseum.

07. DET BYGGDA TRANSPORTLANDSKAPET

Samband mellan bebyggelse, infrastruktur och resmönster

Alexander Ståhle – Space Scape (tidigare KTH)

- Broadus, A., Litman, T., Gopinath, M. (2009). *Transport Demand Management*.
- Duranton, G. & Turner, M. (2012). The Fundamental Law of Road Congestion: Evidence From US Cities. *American Economic Review*, 101(6), s. 2616–2652.
- Eliasson, J. (2014) *The Stockholm congestion charges: an overview* (Arbetsrapport 2014:7). CTS.
- Ewing, R. & Cervero, R. (2010). Travel and the Built Environment: A meta-analysis. *Journal of the American Planning Association*, 76(3), s. 265–294. doi: 10.1080/01944361003766766
- Fastighetsägarna, Hyresgästföreningen & Naturskyddsföreningen (2021). *Framtiden för parkering och nya bostäder*.
- Glaeser, E. & Gyourko, J. (2002). The Impact Of Building Restrictions On Housing Affordability. *FRB New York – Economic Policy Review*, 9(2), s. 21–39.
- Hillier, B., Penn, A, Hanson, J., Grajewski, T. & Xu, J. (1993). Natural movement: Or, configuration and attraction in urban pedestrian movement. *Environment and Planning B: Planning and Design*, 20(1), s, 29–66. doi: 10.1068/b200029
- Holmberg, B. & Brundell-Frei, K. (2012). Bebyggelsestruktur, resande och energi för persontransporter. *Bulletin*, 275.
- HUD (2021). *Location Affordability Index*. <https://www.hudexchange.info/programs/location-affordability-index> [Hämtad: 2024-01-31]
- Hyresgästföreningen & Spacescape (2016). *Alla får plats i stadens goda lägen*.
- ITDP (2017). *TOD Standard. Version 3.0*.
- Lefèvre, B. (2010). Urban transport energy consumption: determinants and strategies for its reduction. An analysis of the literature. *Sapiens*, 2(3), s. 1–17.
- Litman, T. (2014). *Analysis of public policies that unintentionally encourage and subsidize urban sprawl*. NCE Cities.

- Moreno, C., Allam, Z., Chabaud, D., Gall, C. & Pratlong, F. (2021). Introducing the "15-Minute City": Sustainability, Resilience and Place Identity in Future Post-Pandemic Cities. *Smart Cities* 2021, 4(1), s. 93–111.
- Næss, P. (1993). Transportation energy in Swedish towns and regions. *Scandinavian Housing and Planning Research* 10, s. 187–206.
- Næss, P. (2007). Transportation energy in Swedish towns and regions. *Scandinavian Housing and Planning Research*, 10(4), s. 187–206.
- Næss, P. (2012). Urban form and travel behavior: Experience from a Nordic context. *Journal of Transport and Land Use*, 5(2). doi: 10.5198/jtlu.v5i2.314
- Næss, P. (2016). *Urban Structure Matters: Residential Location, Car Dependence and Travel Behaviour*. Routledge.
- NCE (2014). *Better Growth Better Climate: The New Climate Economy Report*. Newman, P. & Kenworthy, J. (2015). *The End of Automobile Dependence: How Cities are Moving Beyond Car-Based Planning*. Island Press. doi: 10.5822/978-1-61091-613-4
- OECD (2014). *Demystifying Compact Urban Growth: Evidence From 300 Studies From Across the World*. *OECD Regional Development Working Papers*, 2018/03. OECD Publishing. doi: 10.1787/bbea8b78-en
- Pusher, J., Dill, J. & Handy, S. (2010). Infrastructure, programs, and policies to increase bicycling: An international review, *Preventive Medicine*, 50(1), s. 106–125. doi: 10.1016/j.ypmed.2009.07.02
- Rodriguez, M. A. & Leinberger, C. B. (2023). *Foot Traffic Ahead*. Smart Growth America.
- Shoup, D. (2018). *Parking and the City*. Routledge.
- Skov-Petersen, H. & Sick Nielsen, T. (2014). *Bystruktur og cyklisme* (IGN Rapport). Københavns Universitet. doi: 10.13140/RG.2.1.3408.2721
- Spacescape (2019). *Enkla planindikatorer för trafik: Modeller för bilinnehav, bilresor, kollektivtrafikresor, cykelresor och gångresor*.
- Spacescape (2021). *Platsens attraktivitet nu ännu viktigare*. <https://www.spacescape.se/platsattraktivitet-an-viktigare-efter-pandemin/> [Hämtad: 2023-12-07]
- Spacescape (2022). *Den täta staden kräver minst energi*. <https://www.spacescape.se/den-glesa-staden-kraver-mest-energi/> [Hämtad: 2023-12-07]
- Spacescape, 2024, Bostadsläget, www.bostadslaget.com
- Stähle, A. (2016). *Alla behöver närhet: Så blir framtidens städer*. Dokument Press.
- Tornberg, P & Eriksson, I-M. (2012). *Stadsstruktur och transportrelaterad klimatpåverkan: En kunskapsöversikt*. KTH.
- Trafikverket (2012). *Målbild för ett transportsystem som uppfyller klimatmål och vägen dit*.
- TUMI (2019). <https://transformative-mobility.org/multimedia/vicious-cycle-of-automobile-dependency/> [Hämtad: 2024-02-01]
- UN Habitat (2013). *Streets as Public Spaces and Drivers of Urban Prosperity*.
- UN Habitat (2021). *Economic Foundations for Sustainable Urbanization*. 2 Uppl.
- World Bank Group (2021). *Pancakes to Pyramids: City Form to Promote Sustainable Growth*. World Bank Group.
- Yang, Y., Wu, X., Zhou, P., Gou, Z. & Lu, Y. (2019) Towards a cycling-friendly city: An updated review of the associations between built environment and cycling behaviors (2007-2017), *Journal of Transport and Health*, 14. doi: 100613

08. STADSFORM OCH TÄTHET

En översikt av begrepp, metoder och effekter av förtätning

Meta Berghauser Pont – Chalmers

Per Haupt – Norrköpings kommun (tidigare BTH)

- Ahlmér, A-K. & Ljungberg Toulson, C. (2018). *Hållbart resande på fritiden*. Rapport nr. 2018:71. Trivector).
- Berghauser Pont, M.Y. & Haupt P.A. (2021). *Spacematrix. Space, Density and Urban Form*. 2 uppl., NAI Publishers.
- Berghauser Pont, M., Haupt, P., Berg, P., Alstäde, V. & Heyman, A. (2021). Systematic review and comparison of densification effects and planning motivations. *Buildings and Cities*, 2(1), s. 378–401. doi: 10.5334/bc.125
- Berghauser Pont, M., & Marcus, L. (2014). Innovations in measuring density. From area and location density to accessible and perceived density, *Nordic Journal of Architectural Research*, 2, s. 11–30.
- Berghauser Pont, M., Stavroulaki, G., Marcus, L. (2019). Development of urban types based on network centrality, built density and their impact on pedestrian movement. *Environment and Planning B: Urban analytics and city science*, 46(8), s. 1549–1564.
- Marcus, L. & Berghauser Pont, M. (2015). Vikten av rätt mått, *Arkitektur*, 3.
- Stavroulaki, G. & M. Berghauser Pont (2021). Slutrapport Smarta Gator: A Systematic Review Of Multifunctional Streets. doi: 10.13140/RG.2.2.21921.63840
- Stähle, A. (2008). *Compact Sprawl: Exploring Public Open Space and Contradictions in Urban Density*. KTH Arkitekturskolan.
- Teller, J. (2021). Regulating urban densification: what factors should be used? *Buildings and Cities*, 2(1), s. 302–317. doi: 10.5334/bc.123

09. FUNKTIONELL FÖRTÄTNING

Med utgångspunkt i människors upplevelser och platser förutsättningar

Madeleine Granvik – Uppsala Universitet

- Alfvén, G. (2015). *Ohälsosam arkitektur*. Balkong förlag.
- Berg, P. G. (2004). Sustainability Resources in Swedish Townscape Neighbourhoods – Results from the Model Project Hågaby and Comparisons with Three Common Residential Areas. *Landscape and Urban Planning* 68(1), s. 29–50. doi: 10.1016/S0169-2046(03)00117-8
- Berg, P. (2009). Fyra Nyanser av Grönt – Den uthålliga stadens fraktala grönstruktur I: Hedfors P. (red.) *Urban naturmark i landskapet*. Stad och Land 3. SLU, s. 339–355.
- Berg, P. G., Eriksson, T. & Granvik, M. (2010). Micro-comprehensive Planning in Baltic Sea Urban Local Areas. *Engineering Sustainability*, 163(4), s. 219–232. doi: 10.1680/jensu.2010.163.4.219
- Berg, P. & Granvik, M. (2018). Funktionell Täthet – Att balansera täthet och rymlighet i Svenska städer I: Olshammar, G. m.fl. (red.). *Hus mot himlen – Hållbar Hybris?* Arena.
- Berg, P. G., Granvik, M., Eriksson, T. & Hedfors, P. (2015). *FOMA-Manualen – Verktyg och Procedurer för att följa upp Effekter av Förtätningsprojekt i Svenska Kommuner*. (Rapport). SLU:s FOMA-sekretariat.
- Berg, P. G., Granvik, M. & Hedfors, P. (2012). Functional Density – A Conceptual Framework in a Townscape Areas Context. *Nordic Journal of Architectural Research*, 2, s. 29–46.
- Berg, P. G., Hedfors, P., Granvik, M., Eriksson, T. & Eriksson, F. (2017). *Funktionell Täthet*

- *NYA FOMA-Manualen – Verktyg för att fortlöpande balansera täthet och rymlighet i svenska städer*. (Rapport). Institutionen för Stad och Land, forskargruppen uthållig samhällsbyggnad, projekt inom FOMA-stadsutveckling.
- Berghauser Pont, M. Y., Berg, P. G., Haupt, P. A. & Heyman A. (2020). A systematic review of the scientifically demonstrated effects of densification. *World Conference on Sustainable Built Environment*, Göteborg, Sverige 9–11 juni 2020.
- Bergold, C. E. (1985). Bostadsbyggande i Uppsala 1900–1950 – aspekter på folkhemets framväxt. *Acta Universitatis Upsaliensis Ars Suetica*, 8, s. 319–322.
- Bergold, C. E. (1989). *Uppsala stads historia 6:9 Uppsala: stadsbyggande 1900–1960*. Uppsala: Stadsarkivet.
- Björk, C., Nordling, L. & Reppen, L. (2015). *Så byggdes staden – Stadsbyggnad, Arkitektur, Husbyggnad*. 3 uppl., Svensk Byggtjänst, s. 120–121.
- Boverket (2016). *Rätt tätt – en idéskrift om förtätning av städer och orter*. Boverket.
- Dempsey, N., Brown, C. & Bramley, G. (2012). The key to sustainable urban development in UK cities? The influence of density on social sustainability. *Progress in Planning*, 77(3), s. 89–141.
- Evans, G.W., Wells, N.M., Moch, A. (2003). Housing and Mental Health – a review. *Journal of Social Issues*, 59(3), s. 475–500.
- Gaffron, P., Huismans, G. & Skala, F. (2005). *Ecocity Book I*. EU Commission.
- Gehl, J. (2010). *Cities for People*. Island press.
- Granvik, M. & Hedfors, P. (2015). Evergreen issues of planning? Learning from history for sustainable urban-rural systems landscapes, *European Journal of Spatial Development*, (5).
- Johansson, I. (1991). *Stor-Stockholms bebyggelsehistoria: markpolitik, planering och byggande under sju sekel*. 2. uppl., Stockholm: Gidlund i samarbete med Byggforskningsrådet.
- Kristensen, E. (2003). *Rymlighetens betydelse i bostadsgårdens kontext*. Lunds TH.
- Roseland, M. (2012). *Toward Sustainable Communities*. 4 uppl., New Society.
- Rådberg, J. (1988). *Doktrin och täthet i svenskt stadsbyggande 1875–1975*. (Rapport). Byggforskningsrådet.
- Seitzinger, S. P. m.fl. (2007). Planetary Stewardship in an Urbanizing World: Beyond Cuty Limits. *Ambio*, 41, s. 787–794.
- UNCHS (1996). The Habitat agenda and the Istanbul Declaration. I: *United Nations Conference on Human Settlements*, Nairobi.

10. GRÖNSKAN I DEN BYGGDA MILJÖN OCH DESS HÄLSOASPEKTER

Betydelsen av närhet, storlek och olika upplevelsevärden

Patrik Grahn, Jonathan Stoltz och Anna Bengtsson – SLU Alnarp

- Akpınar, A. (2017) Urban green spaces for children: A cross-sectional study of associations with distance, physical activity, screen time, general health, and overweight. *Urban Forestry & Urban Greening*, 25, s. 66–73. Doi: 10.1016/j.ufug.2017.05.006
- Annerstedt van den Bosch, M. m.fl. (2016). Development of an urban green space indicator and the public health rationale. *Scandinavian Journal of Public Health*, 44, s. 159–167.
- de Bell, S., White, M., Griffiths, A., & Darlow, A. (2020). Spending time in the garden is positively associated with health and wellbeing: Results from a national survey in England, *Landscape and Urban Planning* 200, 103836.
- Bengtsson, A. (2015). From experiences of the outdoors to the design of healthcare environments. A phenomenological case study at nursing homes. *Acta Universitatis Agriculturae Sueciae*, 2015:66 SLU Alnarp.
- Bengtsson, A., Grahn, P. (2014). Outdoor environments in healthcare settings: A quality evaluation tool for use in designing healthcare gardens. *Urban Forestry & Urban Greening* 13(4), s. 878–891.

- Bengtsson, A. m.fl. (2018). *Evidensbaserad design av utemiljö i vårdsammanhang: En forskningssammanställning*. LTV: Rapport 17. SLU Alnarp.
- Blakemore, R. L., Neveu, R., Vuilleumier, P. (2017). How emotion context modulates unconscious goal activation during motor force exertion. *Neuro Image*, 146, s. 904–917.
- Brown, G. (2008). A Theory of Urban Park Geography. *Journal of Leisure Research* 2008, 40(4), s. 589–607.
- Brown, G., Rhodes, J., Dade, M. (2018). An evaluation of participatory mapping methods to assess urban park benefits. *Landscape and Urban Planning*, 178, s. 18–31. doi: 10.1016/j.landurbplan.2018.05.018
- Brown, N. J. (2019). *Indoor air quality*. Cornell University, Workplace Health and Safety Program.
- Bruce, Å. (2007). Vitamin D – en solskenshistoria. Från triviale vitamin till möjlig aktör i patogenesen av vanliga folksjukdomar. *Läkartidningen*, 104(11), s. 846–847.
- Chen, H., Qiu, L., Gao, T. (2019). Application of the eight perceived sensory dimensions as a tool for urban green space assessment and planning in China. *Urban Forestry & Urban Greening*, 40, s. 224–235. doi: 10.1016/j.ufug.2018.10.001
- Chen, X, Hu, J., Sun, A. (2018). The Beneficial Effect of Enriched Environment on Pathogenesis of Alzheimer's Disease. *Yangtze Medicine*, 2, s. 225–243.
- De Jong, K., Albin, M., Skärbäck, E., Grahns, P. & Björk, J. (2012). Perceived green qualities were associated with neighborhood satisfaction, physical activity, and general health: Results from a cross-sectional study. *Health & Place*, 1(6), s. 1374–1380.
- Ennart, H. (2017). *Åldrandets gåta: vetenskapen som förlänger ditt liv*. Ordfront.
- Grahn, P. (1986). Grönplanering för människor. *Stad & Land* nr 44. Movium Alnarp.
- Grahn, P. (1988) *Egen hård-guld vård: institutioners och förenings behov av egna grönområden*. Rapport 1988:8. SLU Alnarp.
- Grahn, P. (1991). The importance of a garden or a yard of your own, I: Grahn, P. (red.). *Om parkers betydelse*. *Stad & Land* nr 93. Movium och SLU Alnarp, s. 184–216.
- Grahn, P. (2007). Barnet och naturen. I: Dahlgren, L. O., Sjölander, S., Strid, J. P. & Szczepanski, A. (red.) *Utomhuspedagogik som kunskapskälla*. Studentlitteratur, s. 55–104.
- Grahn, P. (2022). Evidensläge för behandlingsinsatser utomhus. I: Engström, Å., Juuso, P., Liljegren, M. & Lundmark Alfredsson, L. (red.) *Vård, omsorg och rehabilitering utomhus*. Studentlitteratur, s. 299–320.
- Grahn, P., Stigsdotter, U.A. (2003). Landscape planning and stress. *Urban Forestry & Urban Greening*, 2, s. 1–18.
- Grahn, P., Ottosson, J. & Uvnäs-Moberg, K. (2021). The oxytocinergic system as a mediator of anti-stress and instorative effects induced by nature: The calm and connection theory. *Frontiers in Psychology*, 12, s. 617–814.
- Grahn, P. & Stoltz, J. (2022). *Indikatorer för hälsopromoverande urbana grönområden: Kunskapssammanställning*. Naturvårdsverket.
- Hellier, J. L. (2017). *The five senses and beyond. The encyclopedia of perception*. Greenwood Publishing.
- Holick, M. F. (2016). Biological Effects of Sunlight, Ultraviolet Radiation, Visible Light, Infrared Radiation and Vitamin D for Health. *Anticancer Research*, 36, s. 1345–1356.
- Jansson, M. & Bengtsson, A. (2022). Utveckla utemiljöer för gammal och ung. *Gröna fakta*, 2022(4). Marietorp förlag.
- Joschko, L., Pálsdóttir, A. M., Grahn, P. & Hinse, M. (2023). Nature-Based Therapy in Individuals with Mental Health Disorders, with a Focus on Mental Well-Being and Connectedness to Nature – A Pilot Study. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 20(3), s. 1–24.
- Kempermann, G. (2019). Environmental enrichment, new neurons and the neurobiology of individuality. *Nature Reviews Neuroscience*, 20, s. 235–245. doi: 10.1038/s41583-019-

0120-x

- Labib, S. M., Lindley, S. & Huck, J. J. (2021). Estimating multiple greenspace exposure types and their associations with neighbourhood premature mortality: A socioecological study. *Science of the Total Environment*, 789. doi: 10.1016/j.scitotenv.2021.147919
- Lambert, K., Eisch, A.J., Galea, L. A. M., Kempermann, G. & Merzenich, M. (2019). Optimizing brain performance: Identifying mechanisms of adaptive neurobiological plasticity, *Neuroscience & Biobehavioral Reviews*, 105, s. 60–71. doi: 10.1016/j.neubiorev.2019.06.033
- Lampinen, J. m.fl. (2021). Acceptance of near-natural greenspace management relates to ecological and socio-cultural assigned values among European urbanites, *Basic and Applied Ecology*, 50, s. 119–131. doi: 10.1016/j.baae.2020.10.006
- Lenaerts, A. m.fl. (2021). *Vitamin Nature: How Coronavirus Disease 2019 Has Highlighted Factors Contributing to the Frequency of Nature Visits in Flanders, Belgium*. Front. Public Health, 9.
- Liebowitz, J. (2020). *Developing informed intuition for decision making*. CRC Press.
- Lottrup, L., Grahn, P. & Stigsdotter, U.K. (2013). Workplace greenery and perceived level of stress: Benefits of access to a green outdoor environment at the workplace. *Landscape and Urban Planning* 110, s. 5–11.
- Malekinezhad, F., Courtney, P., bin Lamit, H. & Vigani, M. (2020). Investigating the Mental Health Impacts of University Campus Green Space Through Perceived Sensory Dimensions and the Mediation Effects of Perceived Restorativeness on Restoration Experience. *Frontiers in Public Health*, 8. doi: 10.3389/fpubh.2020.578241
- Memari, S., Pazhouhanfar, M. & Nourtaghani, A. (2017). Relationship between perceived sensory dimensions and stress restoration in care settings. *Urban Forestry & Urban Greening*, 26, s. 104–113.
- Mertes, J. & Hall, J. (1996). *Parks, Recreation, Open Space and Greenway Guidelines*. National Recreation and Park Association.
- Meulenberg, C. J. W. (2019). Lifestyle components of the global oldest old assessed as effective non-pharmacologic strategies to maintain lifelong cognitive and functional health. *EQOL Journal*, 11(1), s. 37–50.
- Mårtensson, F. m.fl. (2009). Outdoor environmental assessment of attention promoting settings for preschool children. *Health & Place*, 15(4): 1149–1157
- Poulain, M. m.fl. (2004). Identification of a geographic area characterized by extreme longevity in the Sardinia Island: the AKEA study. *Experimental Gerontology*, 39(9), s. 1423–1429.
- Rigolon, A., Browning M. H. E. M., McAnirlin, O. & Yoon, H. (2021). Green Space and Health Equity: A Systematic Review on the Potential of Green Space to Reduce Health Disparities. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 18(5). doi: 10.3390/ijerph18052563
- Rojas-Rueda, D., Nieuwenhuijsen, M. J., Gascon, M., Perez-Leon, D. & Mudu, P. (2019). Green spaces and mortality: a systematic review and meta-analysis of cohort studies. *The Lancet Planetary Health*, 3(11), s. 469–477. doi: 10.1016/S2542-5196(19)30215-3
- Stigsdotter, U. A. & Grahn, P. (2004). A garden at your doorstep may reduce stress – Private gardens as restorative environments in the city. I: *Proceedings, Open Space-People Space International conference on Inclusive Outdoor Environments*. Edinburgh, UK, s. 1–6.
- Stoltz, J. & Grahn, P. (2021). Perceived sensory dimensions: An evidence-based approach to greenspace aesthetics. *Urban Forestry & Urban Greening*, 59. doi: 10.1016/j.ufug.2021.126989
- Wilson, T.D. (2004). *Strangers to Ourselves: Discovering the Adaptive Unconscious*. Harvard University Press.
- Wood, L., Hooper, P., Foster, S. & Bull, F. (2017). Public green spaces and positive mental health – investigating the relationship between access, quantity and types of parks and mental

wellbeing, *Health & Place*, 48, s. 63–71. doi: 10.1016/j.healthplace.2017.09.002

Zouras, E. (2020). 'Belonging' as a concept in placemaking: Exploring perceptions in Ikaria, Greece. A study of belonging in the elderly in the Greek Blue Zone of Ikaria. Skolan för arkitektur & stadsbyggnad, KTH.

11. VÄLFÄRDENS LANDSKAP

Historiska studier som utgångspunkt för dialog om morgondagens byggda miljö

Mattias Qviström – SLU Uppsala

Anguelovski, I., Connolly, J. J. T., Garcia-Lamarca, M., Cole, H. & Pearsall, H. (2019).

New scholarly pathways on green gentrification: What does the urban 'green turn' mean and where is it going? *Progress in human geography*, 41, s. 1064–1086. doi: 10.1177/0309132518803799

Braae, E. (2022). Revisiting Post-War Green Open Spaces as 'Welfare Landscapes'. I: Bishop, K. & Corkery, L. (red.) *Routledge Handbook of Urban Landscape Research*. Routledge, s. 389–400.

Braae, E., Riesto, S., Steiner, H. & Tietjen, A. (2021). European mass-housing welfare landscapes. *Landscape Research*, 46, s. 451–455. doi: 10.1080/01426397.2021.1914568

Csepely-Knorr, L. (2022). 'Conditions in Landscape Which the Public as a Whole Wishes to See and Enjoy' – Electricity generation, amenity and welfare in post-war Britain. *Geografiska Annaler series B Human Geography*, 104(3), s. 192–208. doi: 10.1080/04353684.2022.2065646

van Hellemond, I. (2021). Designing complete living environments: landscape in Dutch expansion districts in the 1950s and 1960s. *Landscape Research*, 46(4), s. 495–513. doi: 10.1080/01426397.2021.1877265

Høghøj, M. (2022). Between the city and the sea: the welfare landscape of Køge Bay seaside park and the urbanization of nature in post-war Denmark. *Geografiska Annaler, Series B Human Geography*, 104(3), s. 209–226. doi: 10.1080/04353684.2022.2040377

Kristensson, E. (2003). *Rymlighetens betydelse: en undersökning av rymlighet i bostadsgårdens kontext*. Lunds universitet.

Kärrholm, M. & Wirdelöv, J. (2019). The neighbourhood in pieces: the fragmentation of local public space in a Swedish housing area. *International journal of urban and regional research*, 43, s. 870–887. doi: 10.1111/1468-2427.12735

Mack, J. (2019). Renovation year zero: Swedish welfare landscapes of anxiety, 1975 to the present. *Bebyggelsehistorisk tidskrift*, 76, s. 63–79.

Mattsson, H. & Wallenstein, S.-O. (2010). *Swedish Modernism: Architecture, Consumption and the Welfare State*. Black Dog Publishing.

Nolin, C. & Krohn Andersson, F. (2019). Valfärdssamhällets vardagslandskap. *Bebyggelsehistorisk tidskrift*, 76, s. 5–7.

Nymoen Rørtveit, H. & Setten, G. (2015). Modernity, Heritage and Landscape: The Housing Estate as Heritage. *Landscape Research*, 40(8), s. 955–970. doi: 10.1080/01426397.2014.989966

Pries, J. (2022). A technocratic road to spatial justice? The standard as planning knowledge and the making of postwar Sweden's welfare landscapes. *Geografiska Annaler, Series B Human Geography*, 104(3), s. 285–305. doi: 10.1080/04353684.2022.2044883

Pries, J., & Qviström, M. (2021). The patchwork planning of a welfare landscape: reappraising the role of leisure planning in the Swedish welfare state. *Planning Perspectives*, 36(5), s. 923–948. doi: 10.1080/02665433.2020.1867884

- Pries, J. & Qviström, M. (2022). Revisiting the green geographies of welfare planning: an introduction. *Geografiska annaler, Series B Human Geography*, 104(3), s. 185–191. doi: 10.1080/04353684.2022.2101137
- Qviström, M. (2016). The nature of running: On embedded landscape ideals in leisure planning. *Urban Forestry and Urban Greening*, 17, s. 202–210.
- Qviström, M. (2022). Finding the pulse of the welfare landscape: reframing green space provision in modernist planning. *Geografiska annaler, Series B Human Geography*, 104(3), s. 269–284. doi: 10.1080/04353684.2022.2040376
- Qviström, M. & Pries, J. (2020). Välfärdens landskap i förtätningens tidevarv. *Tidningen Utemiljö*, 5.
- Statens planverk. (1977). *Bostadsbestämmelser: information om nybyggnadsbestämmelser för bostaden och grannskapet*.

12. DEN BYGGDA FORMENS KOPPLING TILL DAGSLJUS OCH SOLLJUS

Konsekvenser för hälsa, välbefinnande och energianvändning

Marie-Claude Dubois – Lunds Universitet

- Aries, M. B. C., Aarts, M. P. J., & van Hoof, J. (2015). Daylight and health: a review of the evidence and consequences for the built environment. *Lighting Research and Technology*, 47, s. 6–27. doi: 10.1177/1477153513509258
- Bedrosian, T. A. & Nelson, R. J. (2017). Timing of light exposure affects mood and brain circuits. *Translational Psychiatry*, 7(1), e1017. doi: 10.1038/tp.2016.262
- Boubekri, M. (2008). *Daylighting, Architecture and Health: Building Design Strategies*. Routledge.
- Boyce, P., Hunter, C. & Howlett, O. (2003). The benefits of daylight through windows. (Rapport). New York: Lighting Research Center, Rensselaer Polytechnic Institute.
- Brown, M. J. & Jacobs, D. E. (2011). Residential light and risk for depression and falls: results from the LARES study of eight European cities. *Public Health Reports*, 126(1), s. 131–140. doi: 10.1177/003335491112605117
- Bülöw-Hübe, H., Dubois, M.-C., Hemphälä, H., Rogers, P., Söderlund, M. & Persson, M. (2023). *Ljus (Dagsljus, solljus, utblick & belysning) – en kunskapssammanställning*. (Rapport). Malmö universitet.
- Collins, B. L. (1976). Review of the psychological reaction to windows. *Lighting Research and Technology*, 8, s. 80–88.
- Dolgin, E. (2015). The myopia boom. *Nature*, 519(7543), s. 276–278. doi: 10.1038/519276a
- Downes, A. & Blunt, T. P. (1877). Researches on the effect of light upon bacteria and other organisms. *Proceedings of the Royal Society of London*, 26, s. 488–500.
- Edwards, L. & Torcellini, P. (2002). *A literature review of the effects of natural light on building occupants*. (Rapport NREL/TP-550-30769). National Renewable Energy Laboratory.
- Elder, C. J. & Bishop, N. J. (2014). Rickets. *The Lancet*, 383, s. 1665–1676.
- Faergemann, J. & Larkö, O. (1986). The effect of UV-light on human skin microorganisms. *Acta Dermato-Venereologica*, 67(1), s. 69–72.
- Fahimipour, A. K. m.fl. (2018). Daylight exposure modulates bacterial communities associated with household dust. *Microbiome*, 6(175): s. 1–13.
- French, A. N., Ashby, R. S., Morgan, I. G. & Rose, K. A. (2013). Time outdoors and the prevention of myopia. *Experimental Eye Research*, 114, s. 58–68. doi: 10.1016/j.exer.2013.04.018
- Galasiu, A. D. & Veitch, J. A. (2006). Occupant preferences and satisfaction with the luminous environment and control systems in daylit offices: a literature review, *Energy and Buildings*, 38(7): s. 728–742.
- Giménez, M. C. m.fl. (2022). Effects of Near-Infrared Light on Well-Being and Health in Human

- Subjects with Mild Sleep-Related Complaints: A Double-Blind, Randomized, Placebo-Controlled Study. *Biology*, 12(1). doi: 10.3390/biology12010060
- Grzybowski, A., Kanclerz, P., Tsubota, K., Lanca, C. & Saw, S. M. (2020). A review on the epidemiology of myopia in school children worldwide. *BMC Ophthalmology*, 20. doi: 10.1186/s12886-019-1220-0
- Heerwagen, J. H. & Heerwagen, D. R. (1986). Lighting and psychological comfort. *Lighting Design and Application*, 16(4), s. 47–51.
- Heschong, L. (1999). *Daylighting in Schools: An Investigation into the Relationship between Daylighting and Human Performance*. (Rapport). Pacific Gas and Electric Company. doi: 10.13140/RG.2.2.31498.31683
- Heschong, L. (2002). Daylighting and human performance. *ASHRAE Journal*, 44(6), s. 65–67.
- Heschong, L. (2021). *Visual Delight in Architecture: Daylight, Vision, and View*. Routledge.
- Hobday, R. (1999). *The Healing Sun: Sunlight and Health in the 21st Century*. Inner Traditions/Bear.
- Hobday, R. (2006). *The Light Revolution*. Findhorn Press.
- Hobday, R. (2016). Myopia and daylight in schools: a neglected aspect of public health? *Perspectives in Public Health*, 136(1), s. 50–55.
- Hobday, R. & Dancer, S. (2013). Roles of sunlight and natural ventilation for controlling infection: historical and current perspectives. *Journal of Hospital Infection*, 84(4), s. 271–282.
- Hockberger, P. E. (2000). The discovery of the damaging effect of sunlight on bacteria. *Journal of photochemistry and photobiology. B, Biology*, 58(2), s. 185–191.
- Ichimori, A., Tsukasaki, K. & Koyama, E. (2013). Measuring illuminance and investigating methods for its quantification among elderly people living at home in Japan to study the relationship between illuminance and physical and mental health. *Geriatrics & gerontology international*, 13(3), s. 798–806.
- Jamrozik, A. m.fl. (2019). Access to daylight and view in an office improves cognitive performance and satisfaction and reduces eyestrain: A controlled crossover study. *Building and Environment*, 165. doi: 10.1016/j.buildenv.2019.106379
- Jensen, M. M. (1964). Inactivation of airborne viruses by ultraviolet irradiation. *Applied Microbiology*, 12(5), s. 418–420.
- Juslén, H. T., Wouters, M. C. H. M. & Tenner, A. D. (2007). Lighting level and productivity: a field study in the electronics industry. *Ergonomics*, 50(4), s. 615–624.
- Knoop, M. m.fl. (2019). Daylight: What makes the difference? *Lighting Research & Technology*, 52(3), s. 423–442. doi:10.1177/1477153519869758
- Küller, R. & Lindsten, C. (1992). Health and behavior of children in classrooms with and without windows. *Journal of Environmental Psychology*, 12(4), s. 305–317.
- Lee, E. S., Matusiak, B. S., Geisler-Moroder, D., Selkowitz, S. E. & Heschong, L. (2022). Advocating for view and daylight in buildings: Next steps. *Energy and Buildings*, 265, s. 1–18.
- Li, D. & Sullivan, W. C. (2016). Impact of views to school landscapes on recovery from stress and mental fatigue. *Landscape and Urban Planning*, 148, s. 149–158.
- Lie, J.-A., Roessink, J. & Kjærheim, K. (2006). Breast Cancer and Night Work among Norwegian Nurses. *Cancer Causes & Control*, 17(1), s. 39–44.
- Littlefair, P. J., King, S., Howlett, G., Ticleanu, C. & Longfield, A. (2011). *Site layout planning for daylight and sunlight: A guide to good practice*. 2 uppl., BRE Press.
- Lowden, A. (2019). *Dagsljuskrav och utblick på arbetsplatsen: Effekter på hälsa och beteende* (Rapport 2019:2), kunskapssammanställning. Arbetsmiljöverket.
- Lowden, A., Åkerstedt, T. & Wibom, R. (2004). Suppression of sleepiness and melatonin by bright light exposure during breaks in night work. *Journal of Sleep Research*, 13(1), s. 37–43.

- Lu, M., Du, J. (2013). Assessing the daylight and sunlight availability in high-density residential areas: a case in North-east China. *Architectural Science Review*, 56(2), s. 168–182. doi:10.1080/00038628.2012.729311
- Münch, M., Brøndsted, A. E., Brown, S. A., Gjedde, A., Kantermann, T., Martiny, K., Mersch, D., Skene D. J., & Wirz-Justice, A. (2017). The Effect of Lights on Humans. I: *Changing perspectives on daylight: Science, Technology, and Culture*. The American Association for the Advancement of Science, s. 16–23.
- Najjar, R. P. & Lin, Y. L. (2022). Opinion: Tailoring the lighting environment for a healthier ocular growth. *Lighting Research & Technology*, 54(2). doi: 10.1177/14771535221083430
- Osibona, O., Solomon, B. D. & Fecht, D. (2021). Lighting in the Home and Health: A Systematic Review. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 18(2), s. 1–20. doi: 10.3390/ijerph18020609
- Raanaas, R. K., Patil, G. G. & Hartig, T. (2012). Health benefits of a view of nature through the window: a quasi-experimental study of patients in a residential rehabilitation center. *Clinical Rehabilitation*, 26(1), s. 21–32. doi: 10.1177/0269215511412800
- van der Rhee, H. J., de Vries, E. & Coebergh, J. W. (2016). Regular sun exposure benefits health. *Medical Hypotheses*, 97, s. 34–37.
- Rose, K. A., Morgan I. G, Ip, J., Kifley, A., Huynh, S., Smith, W. & Mitchell, P. (2008). Outdoor activity reduces the prevalence of myopia in children. *Ophthalmology*, 115(8), s. 1279–1285.
- Schuit, M. Gardner, S., Wood, S., Bower, K., Williams, G., Freeburger, D. & Dabisch, P. (2020). The Influence of Simulated Sunlight on the Inactivation of Influenza Virus in Aerosols. *Journal of Infectious Diseases*, 221(3), s. 372–378.
- Sengupta, A. (2013). Melanopsin: A Photopigment Regulating Circadian Photoentrainment May Lead to a Blue Light-Induced Treatment of Diabetes, Center for Teaching and Learning, Ross University School of Medicine, Commonwealth of Dominica, West Indies.
- Spillmann, L. (2020). Stopping the rise of myopia in Asia. *Graefe's Archive for Clinical and Experimental Ophthalmology*, 258(5), s. 943–959.
- Sprah, N. & Kosir, M. (2020). Daylight provision requirements according to EN 17037 as a restriction for sustainable urban planning of residential developments. *Sustainability*, 12(1), s. 1–22.
- Strong, R. (2012). *The distinctive benefits of glazing: The social and economic contributions of glazed areas to sustainability in the built environment* (Rapport). Glass for Europe.
- Ulrich, R. S. (1984). View through a window may influence recovery from surgery. *Science*, 224(4647), s. 420–411.
- Vitale, S., Sperduto, R. D., Ferris III, F. L. (2009). Increased prevalence of myopia in the United States between 1971-1972 and 1999-2004. *Arch Ophthalmol*, 127(12), s. 1632–1639.
- Vogiatzi, D. (2018). *Sensitivity analysis of important parameters affecting daylight – Assessment of a typical cellular office in Sweden. Master thesis in Energy-efficient and Environmental Buildings*. Lunds universitet.
- Webb, A. R. (2006). Considerations for lighting in the built environment: Non-visual effects of light. *Energy and Buildings*, 38, s. 721–727.
- Wirz-Justice, A., Skene, D. J. & Münch, M. (2021). The relevance of daylight for humans. *Biochemical Pharmacology*, 191. doi: 10-1016/j.bcp.2020.114304
- Wu, P-C., Tsai, C-L., Wu, H-L., Yang, Y-H. & Kuo, H-K. (2013). Outdoor Activity during Class Recess Reduces Myopia Onset and Progression in School Children. *Ophthalmology*, 120(5), s. 1080–1085.
- Youngstedt, S. D., Leung, A., Kripke, D. F. & Langer, R. D. (2004). Association of morning illumination and window covering with mood and sleep among post-menopausal women. *Sleep and Biological Rhythms*, 2(3), s. 174–183.
- Zhu, Q., Xiao, S., Hua, Z., Yang, D., Hu, M., Zhu, Y. T. & Zhong, H. (2021). Near Infrared (NIR) Light Therapy of Eye Diseases: A Review. *Internatioan Journal of Medical Sciences*, 18(1), s. 109–119.

13. DET URBANA KLIMATET

Bebyggelsens påverkan på utomhusklimatet

Fredrik Lindberg och Sofia Thorsson – Göteborgs Universitet

Folkhälsomyndigheten (2018). *Värmestress i urbana utomhusmiljöer*. Förekomst och åtgärder i befintlig bebyggelse. Folkhälsomyndigheten.

Lindberg, F., Grimmond, C. S. B., Gabey, A., Jarvi, L., Kent C.W., Krave, N., Sun, T., Wallenberg, N. & Ward H. C (2019). *Urban Multi-scale Environmental Predictor (UMEP) Manual*.
<https://umep-docs.readthedocs.io/> [Hämtad: 2023-12-08]

Oke, T. R., Mills, G., Christen, A. & Voogt, J. A. (2017). *Urban Climates*. Cambridge University Press.

14. VARDAGLIGA OFFENTLIGA RUM, TORG OCH PLATSER

Samband mellan byggd form och platsers ianspråktagande

Mattias Kärrholm – Lunds Universitet

Hajer, M. & Reijndorp, A. (2001). *In search of new public domain*. NAI Publishers.

Korosec-Serfaty, P. (1982). *The main square: Functions and daily uses of Stortorget in Malmö*. Lunds universitet.

Kärrholm, M. (2004). *Arkitekturens territorialitet: till en diskussion om territoriell makt och gestaltning i stadens offentliga rum*. Lunds universitet.

Kärrholm, M. (red.) (2016). *Urban Squares: Spatio-temporal studies of design and everyday life in the Öresund region*. Nordic Academy Press.

Kärrholm, M. & Wirdelöv, J. (2019). The neighbourhood in pieces: the fragmentation of local public space in a Swedish housing area. *International Journal of Urban and Regional Research*, 43(5), s. 870–887. <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/1468-2427.12735> [Hämtad: 2023-12-08]

Lofland, L. H. (1998). *The public realm: Exploring the city's quintessential social territory*. Aldine De Gruyter.

Magnusson, J. (2016). *Clustering Architectures, The Role of Materialities for Emerging Collectives in the Public Domain*. Lunds universitet.

Prieto de la Fuente, P. (2018). *Rhythm architecture, On Sequential Aspects of Materialities in Urban Space*. Lunds universitet.

Sandström, I. (2019). *Towards a Minor Urbanism, Thinking Community without Unity in Recent Makings of Public Space*. Lunds universitet.

15. GESTALTADE LIVSRUM

Med utgångspunkt i människors upplevelse och skala

Liselott Stenfeldt – Team Director & Head of R&D, Gehl

Eatforum (2021) *Re-Thinking Urban Food Environments Post-COVID-19*. <https://eatforum.org/learn-and-discover/re-thinking-urban-food-environments-post-covid-19/> [Hämtad: 2023-12-08]

Gehl, J. (1971). *Livet mellem husene*. Arkitektens forlag.

Gehl, J. & Svarre, B. (2013) *How to Study Public Life. Methods in Urban Design*. Island Press.

Kaboom! (2018). *Play everywhere*. Understanding impact, Kaboom! <https://kaboom.org/>

- playbook/evaluation [Hämtad: 2023-12-08]
- Københavns kommune (2019). *Luftkvalitet – Design af thrive zones til byens yngste borgere*. <https://cphsolutionslab.dk/news/adding-air-quality-to-city-planning-designing-thrive-zones-for-the-youngest-city-residents> [Hämtad: 2023-12-08]
- San Francisco Planning department (2016). Market Street Prototyping Festival. <https://marketstreetprototyping.org/> [Hämtad: 2023-12-08]
- Wikipedia (2023). *Cycling in Copenhagen*. https://en.wikipedia.org/wiki/Cycling_in_Copenhagen [Hämtad: 2023-12-08]

16. GATANS FORM OCH FUNKTIONER

Samband mellan gatans utformning, kvalitet och mångfunktionalitet

Alexander Ståhle – Space Scape (tidigare KTH)

- GDCI (2019). *Global Street Design Guide*. National Association of City Transportation Officials (NACTO).
- KTH, Chalmers, VTI, Spacescape, Sweco, White (2022). *Designguide för smarta gator*. www.smartagator.se [Hämtad: 2023-12-08]
- Placetoplan (2023). Placetoplan (Webbplattform). www.placetoplan.se [Hämtad: 2023-12-08]
- Spacescape (2019). *Levande stadsmiljöer: En studie av trettio citymiljöer i Stockholm, Göteborg och Malmö samt analysverktyget stadslivsindex*.
- Spacescape (2022). *Barns trafiktrygghet: Kartläggning av barns och ungas upplevelser i Centrum, Fosie och Västra hamnen*. Spacescape.
- Spacescape (2024). *Streetmeter* (Webbapplikation). www.streetmeter.net [Hämtad: 2023-12-08]
- Spacial Morphology Group (u.å.). *Place Syntax Tool*. Chalmers. www.smog.chalmers.se/pst [Hämtad: 2023-12-08]
- Stavroulaki & Berghauser Pont, M. (2020). *A Systematic Review of Multifunctional Streets*. Chalmers.

